

Сакральні константи християнського храму

Частина IV

Спорудження храму відображає природне прагнення людини пізнати свого Творця, наслідуючи Його дії. Невипадково форма храму нагадує структуру Всесвіту (див. нижче). Звідси існування правил, згідно з якими житло (місце людини) має бути меншим і нижчим, ніж храм (місце Бога). Верхня частина храму є округлою (д-р. хъръмъ – округла забудова¹) і дублює обриси небесного горизонту або сонця. Його земні контури чотирикутні, оскільки наслідують форму обробленого поля, яке засівається Словом Божим (мал. 15), про що говориться в євангельській притчі про сіяча (Луки 8: 5-15).

В романській архітектурі неф поступово подовжується, символізуючи шлях паломника до вівтаря, Святої землі, раю (мал. 16). Трансепт або середохрестя (мал. 7) також розвивається все далі у простір. Поступово архітектура подовжується вгору і символізує прагнення до небес, що пояснює характерну особливість архітектури готичних храмів (мал. 17).

		
Мал. 16. Неф готичного храму. Вигляді із середини. Фото з відкритих джерел.	Мал. 17. Кельнський собор. Німеччина (1248 -1437 рр.). Фото з відкритих джерел.	Мал. 18. Крипта соборної церкви абатства у Гандерсхаймі (Нижня Саксонія). Фото з відкритих джерел.

Нижню частину романського храму називають криптою (від д-гр. κρυπτή – «прихований підземний хід»). У середньовічній західноєвропейській архітектурі – підземне склепінчасте приміщення, розташоване під вівтарною і хоральною частинами храму. Слугує для поховання мощів святих і мучеників, на честь яких було освячено храм. Мерехтіння свічок, які освітлюють підземелля, символізують душу, яка освітлюється із середини Словом Божим (мал. 18).

Готичні собори втілюють інший аспект містичного тіла церкви чи людини – це перетворення світлом Благодаті, що пояснює поширення вітражного мистецтва. Світло, переломлене прозорим кольоровим склом, більше не відбиває грубий зовнішній світ, оскільки перетворюється на світло блаженства і надії. Одночасно колір скла сам стає світлом, точніше денне світло розкриває своє внутрішнє багатство завдяки прозорому блискучому світлу скла. Так Божественне Світло, яке само по собі засліплює, пом'якшується і стає благодаттю, переломлюючись в душі. Мистецтво кольорового скла цілком

¹ Церковнослов'янське «храм» (хъръм) етимологічно тотожне д-гр. ναός, παός – «храм, хорони, дім [божества]».

узгоджується з філософією християнства, оскільки колір відповідає любові, як форма – пізнанню. Розподіл єдиного світла на численні субстанції вікон нагадує онтологію божественного світла.

Пануючим кольором вітражних вікон є синій, що символізує бездонну глибину і небесний спокій. Червоний, жовтий і зелений застосовується стримано, тому здаються тим більше дорогоцінними. Вони викликають образи зірок і квітів, дорогоцінних металів і краплі крові Христа. Перевага синього кольору у середньовічних вітражах народжує світло – тихе і безтурботне.

Стіни внизу по периметру опоясані декоративними «рушниками», які є символічним нагадуванням, що храм є праобразом єрусалимської світлиці, де відбувалась таємна Вечеря і перша Євхаристія. На південній стіні зображено страсті Господні – земні елементи життя Христа (початок виходу за межі земного). У VI-VII ст. у Візантійських церквах під південними стінами ховали ктиторів церкви. Над такими похованнями розташовували напівкруглі ніші – аркосолії (мал. 19), де зображували того, хто був похований під нею. Найчастіше це були князі або патріархи.

Мал. 19. Руїни храму з аркосоліями. Херсонес. Крим. Україна. Фото з відкритих джерел.

На північній стіні превалювали фрески Воскресіння Лазаря, Воскресіння Господнє, Розп'яття, Зняття Христа, тобто сюжети смерті та воскресіння. Західну стіну розписували картинами страшного суду, де з гробів повстають покійники; Архангел Михаїл змотує небесний свиток із зірками і сонцем; ангел на терезах звіщує праведні душі. Поряд додавалися картини раю і пекла, куди потрапляли душі після страшного суду.

Розпис східної стіни присвячено темам народження Христа (втіленого Святого Духа) і Спасіння (Вознесіння). У смисловому розумінні

східна стіна протистоїть західній, де розташовують композицію «Страшний суд», нагадуючи кожному про невідворотність смерті, відповідальності перед Богом і своєю совістю. У цьому контексті храм і його внутрішній простір становить собою християнський образ світу, знаковий текст, який включає: історію (Священну історію, історію Церкви і країни); мегаісторію (створення світу і його кінець); символічно передає ієрархію світу: візуалізує історію спасіння словом, втіленого в архітектурних й іконічних образах.

Шлях до неба. Загальний план храму символізує зв'язок неба і землі. Небо позначає купол, тому він має сферичну форму. Землі відповідає підлога храму, де колони символізують «світові стовпи», що тримають на собі небо². Центральна колона могла символізувати архаїчне дерево життя або вісь світу (axis mundi). Підземна частина храму належала священику як місце усамотнення, тимчасове занурення у стан символічної смерті. Таким чином, вертикальна структура храму є потрійною і відповідає міфологічній картині світу.

² Відповідна конструкція є рудиментом уявлень про пласку землю, яка тримає небо за допомогою колон або світового дерева.

Відповідно до такого поділу, тлумачиться семантика храмового розпису. Яруси символізують ієрархічність світу, тому храмова декорація розвивається зверху від купола. Найвище розташовуються зображення з життя Христа і Богородиці. Нижче – картини, пов'язані з подіями Старого Заповіту, життєвими сценами святих і пророків; далі – вселенські собори й етапи становлення Церкви; під ними фрески Отців Церкви, які становлять інтелектуальний, богословський фундамент Церкви, святих князів, мучеників, монахів, столпників, воїнів – тих, хто у духовній брані стояв на сторожі християнської віри (мал. 22).

Купольний простір храму сприймається як небо, куди піднісся Христос після Воскресіння. Символізує Небесну Церкву або Небесний Єрусалим. У купольному розписі представлена загальна ідея Бога Вседержителя або Боголюдини у своєму вознесенні на небо (духовному народженні). Фігура Спасителя обрамлена райдугою, як божественним сяйвом. У лівій руці Він тримає грамоту із сімома печатями. Правою рукою благословляє віруючих (мал. 20).

Мал. 20 Розпис Благовіщенського храму м. Кропивницький. Фото з відкритих джерел.

Мал. 21. «Стовпи» цекви. Фото з відкритих джерел.

Нижню частину купола називають барабаном, де зображують Апостолів, які вказують на чудо Господнє. Серед Апостолів іноді зображені фігури Богоматері й пророків. На Заході та Сході Іоаким і Анна (мал. 20).

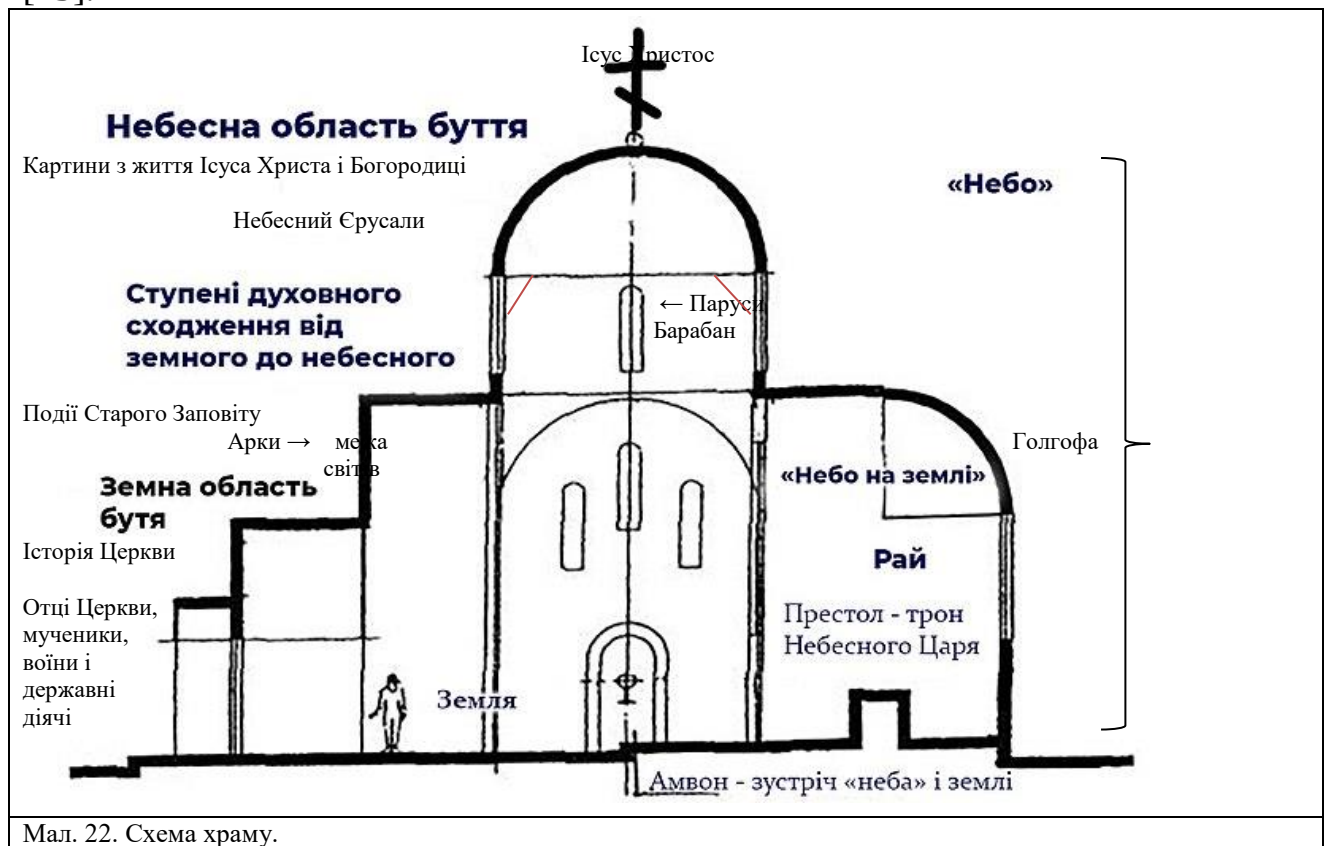
Купол і барабан з'єднуються з четвериком (стінами) за допомогою конструктивних елементів напівсферичної форми – парусів, які також осмислюються символічно, оскільки поєднують небесну і земну сфери. На них зазвичай розташовують зображення євангелістів, які поєднали небо і землю, розповсюджуючи по світу Благую Вість (мал. 20).

Арки символізують мости між світами, на яких часто зображують Апостолів, які поєднали два світи. На стовпах, які підтримують арки і склепіння, проглядаються фрески святих подвижників, яких часто називають «Стовпами Церкви». Своїми духовними подвигами вони тримають дух Церкви, як склепіння підтримує купол храму (мал. 21). На склепіннях розташовуються сцени з Нового і Старого Заповітів, життя Богородиці і святих, сцени з історії Церкви. Склад сцен залежав від богословського спрямування храму. Так, наприклад, у храмі, присвяченому Богородиці, переважатимуть сцени з життя Діви Марії, тема Акафіста.

У вертикальній перспективі храм є символом Голгофи. Найвищий центральний хрест уособлює розп'ятого Ісуса Христа. Підніжжя гори

асоціюється з тими, хто перебуває у храмі. Храм також ставили на горі, яка також є аналогією до Голгофи (мал. 22).

Знаковими є аналогії конструкції храму із соціумом. У цьому разі структура храму має вигляд фундаментальної метафори. Асоціації архітектури і соціуму властиві середньовіччю. Зокрема, німецький схоласт, богослов і домініканський монах Гонорій Августодунський або Оноре із Отена (приблизно 1080-1154 рр.) уподібнював суспільство церкви, де селяни уособлювали підлогу. Вказівка на низький статус – підлогу топчуть ногами, є метафоричною, оскільки одночасно вона є фундаментом усієї будівлі, що означає одночасно і високу оцінку соціальної ролі селянства. Безперечно, подібна модель відбивала підвищення соціального престижу фізичної праці [13].

Мал. 22. Схема храму.

Далі буде.